

**ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์
และแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี**

**The meaning of King Taksin the Great appearing through his communication
and the communication guideline for youth in Chanthaburi province**

เหมือนฝัน คงสมแสวง

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

E-mail: fernernrnn@hotmail.com

สรียาภา คันธวัลย์

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

E-mail: sariyapa.k@rbru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์สองประการ ประการแรกเพื่อวิเคราะห์ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์ ประการที่สองเพื่อสร้างแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี ซึ่งใช้เวลาในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลรวมระยะเวลาทั้งสิ้น 8 เดือน

จากการวิจัยพบว่า ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ปรากฏผ่านการสื่อสารใน 4 รูปแบบ ประกอบด้วย การสื่อสารเพื่อการตอรอง การสื่อสารเพื่อการบริหารบ้านเมือง การสื่อสารเพื่อการทูต และการสื่อสารเพื่อการศาสนา ซึ่งทั้งหมดเป็นไปเพื่อการกอบกู้เอกราชและการสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชาติไทย โดยการสื่อสารนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารด้วยพระองค์เอง ผ่านผู้อื่น ผ่านสื่อต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันนั้น พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยที่ทรงเลือกทั้งผู้ส่งสาร สาร สื่อ และทรงพิจารณาถึงการเข้าถึงผู้รับสารอย่างเหมาะสม สำหรับแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรีอย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่จำเป็นประกอบด้วยผู้ส่งสาร สารและช่องทางการสื่อสาร โดยผู้ส่งสารที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสารกับเยาวชนต้องมีทั้งความตั้งใจและความน่าเชื่อถือ อันทำให้ผู้รับสารสามารถรับสารได้ดีขึ้น สารที่จะทำการสื่อสารให้คัดสรรเฉพาะบางส่วนที่เป็นประเด็นสำคัญ คือเรื่องการกอบกู้เอกราช การรักษาดี ความเป็นผู้นำของพระองค์เป็นสำคัญ ทั้งนี้ รูปแบบการนำเสนอ ระดับของภาษาและระยะเวลาล้วนมีผลต่อความตั้งใจรับสารและความสนใจของเยาวชนผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม การออกแบบสารให้น่าสนใจนั้น หากมีอำนาจในการสร้างความสนใจของผู้รับสารมากพอ เรื่องของระยะเวลาจะไม่เป็นข้อจำกัด สำหรับช่องทางการสื่อสาร เยาวชนเห็นว่าสื่อออนไลน์จะช่วยให้สารที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เข้าถึงเยาวชนได้

จากผลการวิจัยนำมาสู่ข้อเสนอแนะดังนี้ ให้รัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสื่อสารด้านวัฒนธรรมพึงพิจารณาและตระหนักถึงความสำคัญในการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อันส่งผลต่อ

การกำหนดทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ ควรใช้การสื่อสารอย่างบูรณาการผ่านหลายวิธีการและช่องทาง โดยต้องทำการสื่อสารให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญและกระทำอย่างต่อเนื่องในแนวทางที่เหมาะสม รวมถึงเยาวชนก็พึงมีส่วนในการช่วยสื่อสารเรื่องดังกล่าวเช่นกัน

คำสำคัญ: ความหมาย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แนวทางการสื่อสาร เยาวชน

ABSTRACT

This qualitative research had two objectives as follows: to analyze the meaning of King Taksin the Great appearing through his communication and to create the communication guideline for youth in Chanthaburi province. To collect and analyze data, this research spent eight months.

The results revealed that the meaning of King Taksin, the Great appearing through his communication can be categorized to four forms, i.e., communication for negotiation, communication for administration, communication for diplomacy, and communication for religion. These forms were utilized to liberate and create the solidarity of the Thai nation. For direct and indirect communications, he carefully considered choosing sender message channel and how to access receivers properly. In addition, in the efficient communication guideline for youth in Chanthaburi province, the result also showed the process of communication to use as a guideline in communication separate as follows: sender message and channel. To efficiently communicate to youth in Chanthaburi province, necessary components comprised sender, message and channel. The characteristic of good sender should be attractive and credible in order that the receiver could effectively receive. A good message should be only selected in the topic of liberation of the Thai nation, patriotism, leadership. Also, the present form, level of language, and period resulted in the intention and interest of youth. However, if message had interestingly designed, it would have attracted the receiver, although period to transfer message was limited to communication channels. From youth's perspective, online media could easily deliver messages about the king.

The suggestions from results were that the governance and stakeholders who related with the cultural part must consider and aware of the importance of communication about the King Taksin the Great in order that policies and activities would easily arranged. Furthermore, the youths would have a role in helping to communicate this content as well. The most appropriate method for communication about the king was that making the youth was aware of the importance of him continually. They should use an integrated communication through various methods and channels.

KEYWORDS: Meaning, King Taksin the Great, Communication guideline, Youth

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาวิจัย

นโยบายสำคัญของจังหวัดจันทบุรีในปี พ.ศ. 2560 อันเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลองครบ 250 ปีที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชจากพม่าคืนแก่ชาวไทย คือการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวีรกรรมของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ บูรพกษัตริย์ที่มีความสำคัญต่อประเทศไทย เพราะพระองค์เป็นผู้นำการกอบกู้เอกราชจากการสูญเสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่าครั้งที่ 2 ทั้งยังเป็นผู้นำที่มีมีอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการบ้านเมืองในมิติต่าง ๆ อาทิ การสื่อสาร การรบ การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระองค์มีความสัมพันธ์กับจังหวัดจันทบุรีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเป็นที่เคารพและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวจันทบุรีมาเป็นระยะเวลายาวนาน พระราชสมัญญานาม “มหาราช” ของพระองค์นั้นก็ปรากฏด้วยความพยายามเรียกร้องของชาวจันทบุรีเพื่อให้สมพระเกียรติ มากไปกว่านั้น พระนามของพระองค์ยังปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัดจันทบุรีว่า “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมญาติกู้ชาติที่จันทบุรี” ทั้งยังมีศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ และสถานที่ซึ่งแสดงถึงความศรัทธาของชาวจันทบุรีที่มีต่อพระองค์

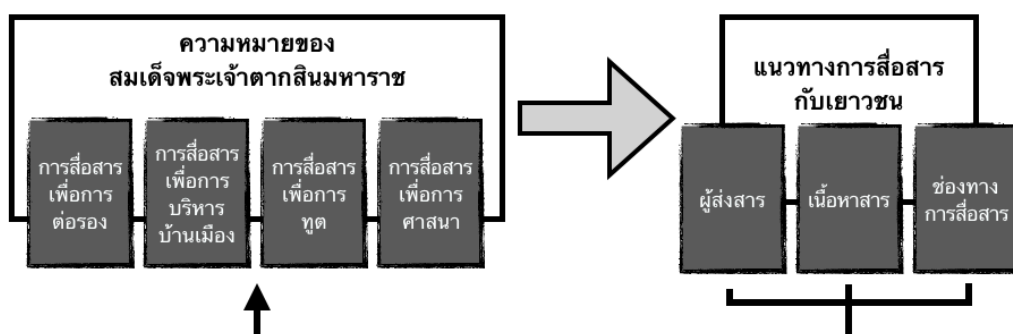
เรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ผ่านหน้าประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าจากทั้งภาครัฐและเอกชนที่ส่งต่อข้อมูลสืบมา ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าความหมายของพระองค์ที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์นั้นมีรูปแบบใดบ้าง มากไปกว่านั้นเยาวชนในฐานะของผู้สืบทอดที่ต้องส่งต่อเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จากรุ่นสู่รุ่น จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายที่น่าสนใจว่า สามารถเป็นผู้สะท้อนแนวทางในการสื่อสารเพื่อสืบทอดความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้งในเรื่องของผู้สื่อสาร เนื้อหาและการใช้สื่อ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญในการทำวิจัย ซึ่งนับเป็นการรวบรวมและเผยแพร่ความรู้เพื่อขยายฐานองค์ความรู้เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ช่วยให้หน่วยงานรัฐและ/หรือหน่วยงานท้องถิ่นสามารถนำผลการวิจัยไปเสริมรากฐานองค์ความรู้และใช้ในการพัฒนาการสื่อสารเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ กับคนรุ่นต่อไป รวมทั้งเพื่อเป็นการร่วมฉลองพระเกียรติของพระองค์ในปีนี้ด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อวิเคราะห์ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์
- (2) เพื่อสร้างแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 แบบแผนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ

4.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- (1) ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรี
- (2) เยาวชนในระดับอุดมศึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถในการใช้สื่อ

ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจากบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ซึ่งสามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเชิงลึกแก่ผู้วิจัยได้ รวมทั้งสิ้น 8 คน คือ ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรี จำนวน 2 คน และเยาวชนในระดับอุดมศึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถในการใช้สื่อ จำนวน 6 คน

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยสร้างคำถามไว้ล่วงหน้าเป็นแบบสังเกต แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบสัมภาษณ์สำหรับการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ประเด็นคำถามการสนทนากลุ่มสำหรับกลุ่มเยาวชน โดยพัฒนามาจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้ดังนี้

(1) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและประวัติศาสตร์ของจังหวัดจันทบุรีและการสนทนากลุ่มจากเยาวชนในระดับอุดมศึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจและความสามารถในการใช้สื่อ

- (2) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่สืบค้นได้จากสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น เอกสาร หนังสือ พงศาวดาร

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูล โดยยึดการแบ่งเนื้อหาที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อที่ได้ระบุไว้ จากนั้นจึงนำไปเปรียบเทียบกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อคว่ามีส่วนใดของข้อมูลที่ได้ค้นพบเหมือนหรือต่างไปจากแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่หรือไม่ อย่างไร

5. สรุปผลการวิจัย

5.1 เพื่อวิเคราะห์ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์

ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ปรากฏผ่านการสื่อสารของพระองค์ในบริบทต่าง ๆ ตามปรากฏหลักฐานบันทึกถึง ได้แก่ การสื่อสารเพื่อการต่อรอง การสื่อสารเพื่อการบริหารบ้านเมือง การสื่อสารเพื่อการทูต และการสื่อสารเพื่อการศาสนา แต่ละข้อมีการแยกย่อยรายละเอียดกลวิธีเพื่อเลือกนำไปใช้สารตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยการสื่อสารเพื่อการต่อรอง ได้แก่ ความเมตตา ทิศ 6 มงคล 38 การให้รางวัลและการลงโทษ การสื่อสารเพื่อการบริหารบ้านเมือง ได้แก่ กลยุทธ์ในตำราพิชัยสงคราม ผู้นำกับการมีส่วนร่วมและ

จักรกัฒิสูตฺร การสื่อสารเพื่อการพูด ได้แก่ สำหรับการป้องกัน สำหรับการต่อรองและสำหรับการตอบรับ และการสื่อสารเพื่อการศึกษา ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ โดยการสื่อสารนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารด้วยพระองค์เอง ผ่านผู้อื่น ผ่านสื่อต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันนั้น ก็ด้วยพระราชวินิจฉัยของพระองค์ที่ทรงเลือกทั้งผู้ส่งสาร สื่อ และทรงพิจารณาถึงการเข้าถึงผู้รับสารอย่างเหมาะสม พระองค์มีความโดดเด่นในความเป็นผู้นำ มีความน่าดึงดูดใจ มีการใช้คุณลักษณะบางประการในบางครั้งเพื่อสร้างความคล้ายคลึงกับผู้รับสาร หรือเป็นคนที่ผู้รับสารให้ความนิยมชมชอบ ในส่วนของความน่าเชื่อถือด้วยความเป็นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นผู้นำกอบกู้เอกราชให้กับชาติ รวมแผ่นดินเป็นปึกแผ่น พระองค์จึงเป็นผู้นำไว้วางใจและมีความซื่อสัตย์ ในส่วนของความเชี่ยวชาญ ความรอบรู้ชำนาญพระองค์มีทั้งเรื่องของการรบ การทหาร การวางแผนที่แยบคาย ในส่วนของอำนาจในฐานะที่เป็นผู้นำและเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์จึงมีประสิทธิภาพในการชักจูงคน ซึ่งอำนาจที่ใช้อาจเป็นทั้งอำนาจทางการเมือง อำนาจทางกฎหมาย อำนาจทางการทหาร เป็นต้น

สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จะทรงพิจารณาว่าจะใช้สื่อกลางหรือสื่อสารด้วยพระองค์เอง หากใช้สื่อกลาง พระองค์จะใช้สื่อบุคคลและ/หรือสื่อสิ่งพิมพ์ หากเป็นการนำเสนอเรื่องราวความน่าเชื่อถือและการให้เกียรติแก่ผู้รับสารพระองค์จะมีราชทินพนธ์เป็นสารส่งไป และให้คนซึ่งเป็นสื่อกลางนั้นไปกำกับการสื่อสารครั้งนั้น ๆ ด้วย หรือในบางครั้งหากต้องการความเด็ดขาด พระองค์จะใช้วิธีการตรัสสั่งด้วยพระองค์เอง เป็นต้น เมื่อพิจารณาได้ว่าจะสื่อสารโดยผ่านสื่อกลางหรือสื่อสารโดยผ่านพระองค์เอง จากนั้นจะคัดสรรว่าจะใช้วิธีการสื่อสาร โดยใช้ความเป็นกันเองทางการหรือมีการใช้เงินภาษาและ/หรืออวัจนภาษาอย่างไรบ้าง จากนั้นจะนำเสนอส่งต่อผู้รับสาร ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วนคือผู้รับสารที่มีอำนาจเหนือกว่าและผู้รับสารที่มีอำนาจน้อยกว่า เมื่อผู้รับสารรับสารไปแล้วจะเกิดผลได้ 3 กรณีด้วยกัน ได้แก่ สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ต้องการ หรือสำเร็จ และกินความเกินตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ต้องการ อาทิ อาจได้ในเรื่องของภาพลักษณ์ที่ดีเพิ่มเติม หรือการสร้างควมไว้วางใจการสร้างควมน่าเชื่อถือศรัทธาแก่ผู้พบเห็นตามปรากฏในบันทึก หรือผลอาจเป็นความล้มเหลวที่มีข้อความบางส่วนได้ระบุไว้ จากนั้นผลที่เกิดขึ้นจะย้อนกลับไปใน 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ เมืองที่มีอำนาจเหนือกว่าและ/หรือเมืองที่มีอำนาจน้อยกว่าจะรับรู้เกี่ยวกับกระบวนการสื่อสารและผลสำเร็จของพระองค์ ในส่วนที่ 2 คือ ผลกลับไปเสริมย้ำในส่วนที่เป็นสถานการณ์ ซึ่งอาจจะเกิดการเรียนรู้ว่าประเด็นดังกล่าวครั้งต่อไปสามารถรอได้หรือรอไม่ได้ และสุดท้ายจะกลับไปยังสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เอง ซึ่งอาจจะสร้างเรื่องของแรงดึงดูดใจ ความน่าเชื่อถือหรือพระราชอำนาจให้มีมากขึ้นรวมถึงความมั่นใจในพระองค์เอง ในการที่จะตัดสินพระทัยวางวัตถุประสงค์การสื่อสารในครั้งต่อไป

การสื่อสารที่ผ่านพระราชวินิจฉัยอย่างดีแล้วนั้น ทั้งหมดก็เพราะทรงคาดหวังให้การสื่อสารครั้งนั้น ๆ สัมฤทธิ์ผลตรงตามพระราชประสงค์และเชื่อมโยงไปในทิศทางเดียวกัน คือหวังผลในการสร้างและประทับประคองเอกราชของราชอาณาจักรไทย ทั้งนี้การจัดการสื่อสารแต่ขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง เพื่อให้บ้านเมืองเป็นไปโดยเรียบร้อย อาจสามารถเป็นไปได้แต่เป็นไปได้ยาก การสื่อสารที่บูรณาการหลายส่วนเข้าด้วยกัน ช่วยให้เห็นภาพชัดขึ้นและเร็วขึ้น ไม่ว่าวิธีการดังกล่าวสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้นก็ตาม แต่จากผลอันปรากฏตามที่มีบันทึกเป็นเครื่องยืนยันว่าการสื่อสารของพระองค์ประสบความสำเร็จ

5.2 แนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในจังหวัดจันทบุรี

(1) ผู้ส่งสารที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสารกับเยาวชนนั้น ประการแรกต้องมีความน่าเชื่อถือที่เกิดจากการมีความเชี่ยวชาญ ความรอบรู้ในเรื่องที่สื่อสาร และความมากประสบการณ์ ในที่นี้วัยวุฒิเป็นตัวแปรที่สำคัญ และมีน้ำหนักให้การสื่อสารประสบความสำเร็จมากขึ้น ประการที่สองต้องมีความตั้งใจ ด้วยช่วงวัยที่ใกล้เคียงกันกับผู้รับสารทำให้เกิดการแบ่งปันอัตลักษณ์ร่วมกันและเกิดการเปิดใจยอมรับสารนั้น ๆ

(2) เนื้อหาสารให้คัดสรรเฉพาะบางส่วนที่เป็นประเด็นสำคัญ คือเรื่องการกอบกู้เอกราช การรักษาความเป็นผู้นำของพระองค์เป็นสำคัญ ภาษาควรใช้ภาษาถิ่นทางการ เพื่อให้เข้าถึงผู้รับสารได้ง่าย

(3) ช่องทางการสื่อสาร สื่อออนไลน์จะช่วยให้สารเข้าถึงเยาวชนได้ (Simplify) โดยระบุสื่อต่าง ๆ ไว้คือ ภาพเคลื่อนไหว (การ์ตูน ภาพยนตร์สั้น ไวรัลคลิป) การรีวิว (Review) ซึ่งจะนำเสนอผ่านแอปพลิเคชัน อาทิ เพจตามเฟซบุ๊ก บล็อก หรือสื่อกิจกรรม อาทิ การจัดนิทรรศการ งานศิลปะ งานอินเวนต์

6. อภิปรายผล

6.1 การลื่นไหลของความหมายที่ผู้ส่งสารกำหนดไม่ได้

ในฐานะผู้ส่งสารอำนาจเบ็ดเสร็จในการกุมความหมายหาได้อยู่ในเงื้อมมือของผู้ประพันธ์แต่เพียงผู้เดียวไม่ Roland Barthes (กาญจนา แก้วเทพ, 2554 : หน้า 305) ได้แยกความหมายออกเป็นสองระดับคือ ความหมายนัยตรงและความหมายนัยประหวัด ผู้ส่งสารไม่สามารถทราบได้ว่าเยาวชนผู้รับสารทั้งหมดที่ทำการสื่อสารด้วยจะถอดเนื้อความสารออกไปเป็นเช่นไร แต่เป็นที่น่าสนใจว่า เยาวชนให้ความสนใจทั้งความหมายโดยตรงว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เป็นใคร ทำอะไร และสำคัญอย่างไร รวมถึงความหมายโดยนัยในเชิงของการเป็นสัญลักษณ์ให้ชนรุ่นหลังได้น้อมนำเป็นแบบอย่างในเรื่องผู้นำผู้ชาติ ผู้รวบรวมไพร่พล และสร้างความสามัคคีแก่ชาติ

ในส่วนของเนื้อหาสารก่อนที่จะทำการสื่อสารต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน เพราะตามที่ Roland Barthes (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2553 : หน้า 429-430) ได้ระบุว่า แท้จริงแล้วผู้รับสารนั้นเป็นผู้สร้างความหมายสารนั้น ๆ เอง ไม่ว่าผู้ส่งสารต้องการจะสื่อสารสิ่งใด เมื่อสารนั้นส่งมาถึงผู้รับสารก็จะถูกตีความ ฉะนั้นการจะสร้างสารเกี่ยวกับความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จะต้องรังสรรค์ให้รัดกุมมากที่สุดและให้ข้อมูล หลักฐาน อันเป็นข้อสนับสนุน เพื่อโน้มน้าวให้ผู้รับสารซึ่งเป็นเยาวชนได้รับสารและตีความความหมายให้ใกล้เคียงกับที่ผู้ส่งสารต้องการมากที่สุด ความหมายใหม่ที่อาจเกิดขึ้นนั้น อาจมีได้ แต่ในเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ก็ควรต้องจัดสรรให้รัดกุมเพื่อการตีความที่เป็นไปในทิศทางเกี่ยวพันกับการเป็นพระมหากษัตริย์ผู้นำชาติ รักษาชาติ และมีพระมหากรุณาธิคุณในการนำแผ่นดินกลับมาเป็นของคนไทย ตามที่เยาวชนได้เอ่ยเนื้อความที่กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้มีข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพระองค์เท่าใดนัก

6.2 การถอดความโดยผู้รับสาร

เนื่องเพราะการตีความของผู้รับสาร Stuart Hall นั้น (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2553 : หน้า 668) เป็นไปได้ใน 3 ทิศทาง คือ การถอดรหัสด้วยจุดยืนเดียวกันกับผู้ส่งสาร การถอดรหัสด้วยการต่อรอง และการถอดรหัสด้วยจุดยืนต่อต้าน แม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ก็ยากจะปฏิเสธว่า อาจเกิดกรณีการถอดรหัสความหมายออกไปได้ทั้ง 3 ประการ ดังนั้นแนวทางการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น ควรต้องกำหนดเยาวชนกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน ปัจจุบันผู้รับสารแวกล่อมด้วยบริบทที่มีการไหลบ่าของข้อมูล

ข่าวสารอย่างท่วมท้นตลอดเวลา ดังนั้นการที่จะสื่อสารกับพวกเขา หากเลือกสื่อสารกับเยาวชนผู้มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อาทิ กลุ่มเยาวชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดจันทบุรี ชมรมประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ก่อน แล้วค่อยขยายใช้รูปแบบการสื่อสารดังกล่าวไปยังส่วนอื่น ๆ ของประเทศและ/หรือส่งสารต่อไปยังประเทศอื่น ๆ จะส่งผลต่อประสิทธิผลของการสื่อสารที่มีมากกว่า เพราะปัจจัยทางด้านพื้นที่อยู่อาศัยและความเกี่ยวพันทางจิตใจระหว่างสารกับผู้รับสารมีส่วนเกี่ยวพันประสิทธิภาพของการสื่อสารไปในทิศทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการแผ่ขยายการสื่อสารออกไปในแต่ละครั้งก็ต้องพิจารณาบริบทของผู้รับสาร ให้ครอบคลุม อาทิ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านจิตวิทยา ปัจจัยด้านข่าวสารและข้อมูล รวมถึงปัจจัยด้านสถานการณ์

ดังนั้น จึงต้องอาศัยการใส่ใจในรายละเอียดทั้งผู้ส่งสาร สารและช่องทางการสื่อสาร โดยยึดผู้รับสารเป็นหลักในการพิจารณาแนวทางในการสื่อสาร การเชื่อมร้อยเพื่อลดช่องว่างระหว่างผู้ส่งสารที่เป็นผู้เชี่ยวชาญกับผู้รับสารซึ่งเป็นเยาวชนนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสื่อสาร แม้ผู้ส่งสารจะมีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับจากเยาวชน แต่ด้วยช่วงวัยจึงอาจส่งผลให้สารและสื่อที่ใช้นั้นเป็นอุปสรรคต่อการสื่อสาร ทั้งนี้ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกันของผู้ส่งและผู้รับสารนั้น มีผลต่อความราบรื่นในการสื่อสาร (กิติมา สุรสนธิ, ศุภกิจ แดงขาว และอนงค์ลักษณ์ สมแพง 2557 : หน้า 19) จึงต้องอาศัยการจัดเตรียมสารที่มีวิธีการนำเสนอ ระดับของภาษา เนื้อหาที่รังสรรค์ด้วยผู้ออกแบบที่มีวัยใกล้เคียงกันกับผู้รับสารและ/หรือมีความสามารถในการออกแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของเยาวชนผู้รับสาร แล้วจึงค่อยนำเสนอให้ผู้ส่งสารที่มีความน่าเชื่อถือเป็นผู้ทำการสื่อสารต่อตามที่เยาวชนกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ควรต้องให้ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเป็นผู้ส่งสารอย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตามการสื่อสารนั้น ล้วนมีผลให้การสื่อสารเรื่องดังกล่าวมีประสิทธิผลและมีประสิทธิภาพทั้งสิ้น รวมทั้งต้องมีการขบคิดให้ได้ว่าหากใช้สื่อออนไลน์จะครอบคลุมเข้าถึงเยาวชนแต่เป็นไปในรูปแบบที่เหมาะสม ได้รับการยอมรับ ได้รับการให้ความสำคัญ รวมถึงควบคุมสารที่เหมาะสมได้หรือไม่

6.3 โอกาสจากวงเกลียวแห่งความเงียบงันภายใต้บริบทของประเทศไทย

ข้อกังขาเกี่ยวกับความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ อาจเกิดขึ้นหรือไม่ก็ได้ แต่หากมีการร่วมด้วยช่วยกันในการสื่อสารผ่านสื่อในหลายช่องทางด้วยการบูรณาการกัน คาดว่าเยาวชนโดยส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเชื่อตามที่มีการส่งสาร ตามการวิเคราะห์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ มากไปกว่านั้น ประการแรกเนื่องเพราะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ซึ่งโดยปกติคนไทยมักไม่มีข้อโต้แย้ง ประการที่สองเนื่องความที่จะทำการสื่อสารนั้นเป็นประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้ลงลึกในรายละเอียด ซึ่งมีการบันทึกและส่งสารในแง่วีรกรรมดังกล่าวของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มาเป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนาน ประการที่สามด้วยธรรมชาติในการโต้แย้งการกระทำที่รักษาดี (เข้าข้างชาติของตนเอง) นั้น มีสัดส่วนที่น้อย สอดคล้องกับแนวคิดวงเกลียวแห่งความเงียบงัน ของ Noelle-Neumann (1984 อ้างถึงใน สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2557 : หน้า 400-406) ที่แม้แต่ละคนจะมีความคิดเห็นแตกต่างกันไป แต่สื่อเป็นผู้ที่สามารถกำหนดประเด็นที่คนในสังคมจะพูดคุยกัน ความเห็นส่วนน้อยที่ถึงจะอยู่ในสังคมจะถูกขยับขังไม่ให้เกิดขึ้น รวมถึงส่งผลให้เสียงส่วนน้อยนั้นไม่กล้าที่จะยืนยันให้ความเห็นดังกล่าวที่ต่างออกไป ยิ่งความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในเรื่องการเป็นผู้นำในการรวบรวมไพร่พลกู้เอกราชแก่ชาติไทยด้วยแล้วยิ่งเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน ส่งผลกับความอ่อนไหวต่อผู้คนในบ้านเมือง ผู้รับสารที่ได้รับเนื้อความเกี่ยวกับพระองค์ในทิศทางบอกตามแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนที่จะเกิดขึ้นนั้น คาดว่าผู้รับสารจะมีทิศทางในการรับฟังปรับความคิด ความเชื่อและตีความตามผู้ส่งสารได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้ ความหมายที่สื่อเลือกนำเสนอซ้ำ ๆ ก็จะมี

กลายเป็นกรอบอ้างอิงที่บอกว่า คนส่วนใหญ่ก็เห็นพ้องกับความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ดังกล่าว และตามที่ E. Katz (กาญจนา แก้วเทพ, 2554 : หน้า 219) กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันบุคคลแม้จะมีความคิดเป็นของตัวเอง แต่เกรงกลัวความโดดเดี่ยว เมื่อสื่ออันเป็นแหล่งอ้างอิงนำเสนอความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในแง่มุมบวกเป็นส่วนใหญ่ กระแสความหมายที่พระองค์เป็นผู้นำกู้ชาติและมีพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติก็จะเป็นความหมายในกระแสหลัก (อย่างที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้)

มากไปกว่านั้นยังมีกรณีศึกษาที่น่าสนใจ ซึ่งเทียบเคียงได้และเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับการกำหนดแนวทางการสื่อความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ คือกรณีการหมิ่นประมาทพระมหากษัตริย์ฯ ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 112 ของ ส. ศิวรักษ์ที่กล่าวพาดพิงถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า การทรงกระทำยุทธหัตถีไม่มีจริงและมีอีกหลายถ้อยคำที่เข้าข่ายหมิ่นเบื้องสูง ซึ่งแม้จะพอมิเสียดนับสนุนที่ให้ความสนใจ แต่ก็อยู่ในสัดส่วนที่น้อยของสังคมเมื่อเทียบกับประชากรทั้งหมด ทั้งนี้เรื่องก็ยังมีแนวโน้มจะอยู่ในสื่อกระแสหลักในพื้นที่ที่ไม่มากนัก ดังนั้นการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จึงพึงระวังทั้งความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงการใช้ถ้อยความที่มีลักษณะไปทางหมิ่นเหม่ทั้งโดยความตั้งใจและไม่ตั้งใจของผู้ส่งสาร และ/หรือ ก่อนที่จะมีการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ออกไปนั้น ควรต้องมีการทบทวน อภิปรายและถกเถียงกันเรื่องความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้งเพื่อให้สารที่สื่อออกไปตรงตามความเป็นจริงตามที่ข้อมูลในกาลปัจจุบันปรากฏเพื่อความตามนั้น

6.4 การสื่อสารต้องรู้อย่างบูรณาการภายใต้ความต้องการของผู้รับสาร

การสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ต้องผ่านกระบวนการเลือกที่จะรับรู้ (วิทวัส รุ่งเรืองผล, 2549 : หน้า 65-66) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากทั้ง 3 ระดับจะพบว่า ระดับแรกการเลือกสนใจนั้น ด้วยเนื้อหาของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ไม่ได้อยู่ในขอบเขตความสนใจของเยาวชนเท่าใดนัก เพราะเป็นเรื่องเนื้อหาที่ดูเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ซึ่งยากต่อการทำความเข้าใจและเป็นเรื่องไกลตัว ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจังหวัดจันทบุรีนั้น เห็นได้ว่าในหลายแง่มุม ทั้งการสื่อสารเพื่อการต่อรอง การสื่อสารเพื่อการบริหารบ้านเมือง การสื่อสารเพื่อการทูต และการสื่อสารเพื่อการศาสนา แต่ตามที่เยาวชนกลุ่มตัวอย่างได้ให้สัมภาษณ์ถึงแนวทางการสื่อความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น คงไม่สามารถส่งต่อเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ได้ทั้งหมด จึงต้องคัดเลือกส่วนที่เป็นจุดเด่น ประเด็นสำคัญ ส่วนย่อยของความหมายเท่านั้นที่จะถูกนำไปสื่อสารต่อตามแนวทางการสื่อสารกับเยาวชน เพื่อให้สารเกี่ยวกับพระองค์สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างมีทิศทางและเฉพาะเจาะจง

ดังนั้นเมื่อต้องจัดสรรแนวทางในการสื่อสารกับเยาวชน จึงต้องพิจารณาองค์ประกอบของการสื่อสารให้สอดคล้องกับความสนใจของเยาวชน อาทิ ใช้ระดับภาษาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ละบางราชาศัพท์ที่ไม่จำเป็น สื่อสารให้รู้สึกถึงความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น มีความเกี่ยวข้องกับตัวผู้รับสาร ทั้งนี้หากผู้ส่งสารเลือกสื่อที่เน้นความบันเทิง การใช้ความถี่สูง และใช้ระยะเวลาในการรับสารไม่มากนักจะช่วยเสริมการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาร่วมกับวิถีการดำเนินชีวิตของเยาวชนในปัจจุบัน รวมทั้งควรมีการพิจารณาการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในการสื่อสาร และแม้จะมีโอกาสอย่างมากในการสื่อสารกับเยาวชนผ่านทางสื่อออนไลน์ แต่เชื่อว่า การใช้ช่องทางออนไลน์ที่ตรงกับพฤติกรรมการใช้สื่อของเยาวชนจะเอื้อผลเต็มร้อยให้กับการสื่อสารที่จะเกิดประสิทธิผล การสื่อสารแบบบูรณาการจึงเป็นสิ่งที่พึงพิจารณานำมาใช้ เพื่อให้มองเห็น

ภาพรวม มีการจัดระเบียบวิธีการสื่อสารใหม่ เพื่อให้มองเห็นในมุมมองที่ผู้รับสารมอง แล้วนำมาใช้ในการสื่อสาร (Don E. Schultz, Stanley I. Tannenbaum and Robert F. Lauterborn อ้างถึงใน อลิสา ชรินทร์สาร, 2553 : หน้า 15)

เมื่อผ่านการเลือกสนใจ ก็เข้าสู่ระดับการเลือกตีความ ซึ่งในระดับนี้ อย่างที่ทราบคือ การบิดเบือนย่อมเกิดขึ้นได้เพราะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน ดังนั้นสำหรับแนวทางการสื่อสารกับเยาวชนในการสืบทอดความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น แม้จะมีการวางแผนควบคุมองค์ประกอบผู้ส่งสาร สาร และช่องทางการสื่อสารมาอย่างรัดกุมเพียงใด ทว่าเยาวชนผู้รับสารก็เป็นผู้กุมความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ไว้ตามการตีความของแต่ละคน ประการสุดท้ายการเลือกจดจำ ในส่วนนี้ หากมีการเชื่อมโยงให้เยาวชนได้รับความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ในทิศทางที่สนับสนุนความเชื่อหรือทัศนคติที่มีอยู่ของพวกเขา ก็จะมีส่วนช่วยในการสร้างการจดจำได้ โดยการเลือกจดจำมักเกิดขึ้นคู่ขนานไปกับทั้งสองระดับที่เกิดขึ้นก่อน

เยาวชนผู้รับสารสามารถเลือกบริโภคสื่อได้อย่างเป็นอิสระ สามารถตีความหมายของข่าวสารที่ส่งมาจากสื่อได้ ในขณะที่เดียวกันสื่อสารมวลชนก็ต้องอาศัยความพยายามมากขึ้นในการโน้มน้าวสารให้ยอมรับความหมายและแนวคิดที่สื่อออกไป ซึ่งทั้งสองส่วนนี้คือการกำหนดกรอบการกระทำของผู้รับสารได้ในทางหนึ่ง (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2557 : หน้า 55-56) ในทางเดียวกันกับที่ทฤษฎีการจัดการข่าวสารระบุว่า แม้สื่อจะไม่สามารถทำให้ผู้รับสารคิดแบบที่สื่อคิดได้ แต่ก็สามารถทำให้ผู้รับสารคิดเรื่องเดียวกันกับที่สื่อบอกได้ เพราะผู้รับสารจะเรียนรู้ว่าความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้นมีน้ำหนักความสำคัญ (กาญจนา แก้วเทพ, 2554 : หน้า 208-215) เท่ากับว่าการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จะได้พื้นที่สื่อผ่านกระบวนการสื่อสาร รวมถึงผู้รับสารจะมีโอกาสได้รับรู้ถึงความสำคัญของพระองค์

แต่อย่างไรก็ดี การรับสารเกี่ยวกับความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จะไม่เกิดขึ้นเลย หากไม่มีการสื่อสารอย่างเป็นทางการก็จะลักษณะและปล่อยให้ข้อมูล ความหมาย รวมถึงความสำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับพระองค์ค่อย ๆ เลือนหายไป ทั้ง ๆ ที่มีโอกาส การออกแบบสารและการใช้สื่อเพื่อการสื่อสารเรื่องความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ นั้น ในบริบทของเมืองไทยยังเอื้อให้เกิดประสิทธิผลอยู่มาก เป็นสิ่งพึงกระทำ และไม่ควรประวิงเวลา หากต้องการรักษาเนื้อความที่เกี่ยวเนื่องกับพระองค์ไว้ ทั้งนี้ต้องมีการวางแผนการสื่อสารให้รัดกุมมากขึ้น เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในปี พ.ศ. 2560 นี้ จะเป็นปีแห่งการครบรอบ 250 แห่งการกู้ชาติ แต่ยังไม่พบการกระทำสื่อสารที่เป็นการสมโภชอย่างสมพระเกียรติ (พิจารณา ร่วมกับการได้สนทนากับผู้เชี่ยวชาญและวัฒนธรรมจังหวัดว่า มีการวางแผนจะสื่อสารเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ มาตั้งแต่ต้นปี แต่จนกระทั่งถึงปัจจุบันสิ้นเดือนตุลาคม ก็ยังไม่ปรากฏการสื่อสารดังกล่าวอย่างเป็นทางการ) และแม้จะพิจารณาในบริบทที่ว่ากาลปัจจุบันอยู่ในช่วงถวายนวโกศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ (รัชกาลที่ 9) ก็ตาม

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

(1) รัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสื่อสารด้านวัฒนธรรมพึงพิจารณาและตระหนักถึงความสำคัญในการสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ รวบรวมข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นทางการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กว้างและลึกมากขึ้น อันส่งผลต่อการกำหนดทั้งระดับนโยบายการสื่อสารและระดับปฏิบัติการ ควรใช้การสื่อสารอย่างบูรณาการในการสืบทอดความหมายของพระองค์ โดยชูเรื่องราวของพระองค์เพื่อเชื่อมโยง

สู่การปฏิบัติตนในกาลปัจจุบัน ซึ่งส่งผลต่อการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดกับบ้านเมือง พร้อมใช้โอกาสการครบรอบ 250 ปี (พ.ศ. 2560) แห่งการก่อกำเนิดให้เป็นประโยชน์

(2) การสื่อสารความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ต้องได้รับการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง พร้อมเพิ่มช่องทางในการสื่อสารที่ครอบคลุมและเข้าถึงกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น รวมถึงเปิดโอกาสให้สื่อออนไลน์ได้ถูกนำมาใช้อย่างเหมาะสมและเต็มที่

(3) รัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องพึงกระตุ้นให้เยาวชนตระหนักถึงความสำคัญของการสืบทอดความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ไว้ให้ชนรุ่นหลัง

(4) เยาวชนผู้รับสารควรช่วยกันส่งต่อเผยแพร่ความหมายของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เพื่อเป็นประโยชน์กับผู้อื่น อาจทำได้ง่ายด้วยการสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์

7.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ที่มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) อาทิ บุคคลจากหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านมากขึ้น ขยายองค์ความรู้ และสนับสนุนให้เกิดแนวทางในการสื่อสารที่สมบูรณ์ขึ้น

8. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ดร.บวรสรรค์ เจ็ญคำรงค์ และ ผศ. ดร.เดชาวุฒิ วานิชสรรพ สำหรับความเมตตาในการให้คำปรึกษาเสมอ การวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ปีงบประมาณ 2560

9. เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา**.

กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2553). **สื่อสารมวลชน: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์.

กิติมา สุรสนธิ, ศุภกิจ แดงขาว และอนงค์ลักษณ์ สมแพง. (2557). **ความรู้ทางการสื่อสาร (Introduction to Communication) ฉบับปรับปรุงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น. (2551). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

มนตรี พงษ์เจริญ. (2560, กันยายน 1). **นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดจันทบุรี**. สัมภาษณ์.

วิทวัส รุ่งเรืองผล. (2549). **หลักการตลาด**. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรพงษ์ โสธนะเสียร. (2557). **ทฤษฎีการสื่อสาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ระเบียงทอง.

องอาจ บุญกวี. (2560, สิงหาคม 30). **ประธานชมรมนักประวัติศาสตร์จันทบุรี**. สัมภาษณ์.

องอาจ บุญกวี. (2560). **เอกสารรวบรวมข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**. จันทบุรี: ม.ป.พ.

อลิสา ชรินทร์สาร. (2553). **MK 331 Integrated Marketing Communications**. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.